

НАГЛЕДЪТ КАТО ИНТЕЛЕКТУАЛНО ПРИСЪСТВИЕ В БИТИЕТО

Илинида Маркова

Национална гимназия за хуманитарни науки и изкуства
„Константин Преславски“ – Варна

Резюме. Възможностите на човешкия интелект са едновременно ограничени и неограничени – от една страна, граничността му се обуславя от крайния обем познание, думи, граничност на света, от друга страна – неограничеността му е гарант за достигане до метанива на смисли, които да превърнат човека в метачовек. Комбинирането на сетивност и разумност е най-висшият опит да се гарантира интелектуалният просперитет на човешкия вид. Колкото и труден да е синхронът, колкото и „привързан“ да е човекът към сетивната информираност, не трябва да се ограничава само с нея. Достигането до мисловни структури си остава цел на всяко емпирично натрупване.

Keywords: visuals, sensitivity, sensibility, category, time, space, chronotope

Възпитаването на вяра в идеални измерения е процес, отличаващ се с все по-малко значение, и този негатив е причина да се спрем на темата за мястото на нагледа в битието. Тук не може да не си спомним Платон, за когото Добро, Красиво и Истина са тъждествени. Казано на прагматичен език, нещо е добро за мен, ако е красиво и ако е истина. Ето защо съществена цел на човешкия интелект трябва да бъде предпазването от изпразване на съдържанието на понятието „добро“, което неминуемо ще повлече след себе си и обезценяване на „красиво“ и „истина“. Идеалната комбинация от категориите – символи на трите науки етика, естетика и логика, трябва да се възроди със същата сила, с която е властвала през Античността. Това изисква от човека интелектуална мощ, за да пожелае и да прозре необходимостта от съхраняване на ценностите. Интелектът не е независим резултат от придобит опит. Той е развита система от знания, разсъдъчна способност, познание за същности. Именно тази система провокира човека неспирно да се лута във възможностите да „забелязва“ и да „вижда“ битието. Цялостната картина няма как да е достъпна, но това не пречи човек да се стреми към нея. Разбирането, че нещата ни се явяват по два начина – веднъж като такива, каквито са, и втори път като такива, каквито са за нас, внася още по-голямо „объркване“ в стремежа ни да познаваме. Апелът „Осмелявай се да знаеш!“ (Имануел Кант) съдържа в

себе си кураж и интелект, и признанието, че човекът може да се доверява на сетивата и разума си само дотолкова, доколкото тяхното „присъствие“ е достатъчно задълбочено анализирано.

Свикнали сме да изразяваме това двойствено „явяване“ на нещата, съобразявайки се винаги с пространствено-времевите (хронотоп) окови, в които сме се поставили. Именно тази пространствено-времевоост се явява чиста форма на сетивния наглед. Това означава, че човек има пространство-времето в себе си още преди всеки опит, че го носи в съзнанието си. Реализирането на това пространство-време обаче става възможно чак когато на него се погледне като на условие за съществуването на сетивните предмети.¹⁾

В смисъла на разположение на даден предмет или събитие пространството символизира сбор от координати или ориентири, които представляват подвижна система от връзки спрямо някаква точка, тяло, център. Пространството символизира външната или вътрешната среда, в която се движи всяко битие, ориентирано в две посоки: изток – запад; север – юг; зенит – надир; дясно – ляво; горе – долу; вътре – вън... Пространството може да бъде разглеждано и като мярка за движение – преди, по време, след. Ненапразно Гастон Башлар предлага едно позитивно разглеждане на пространството, на т.нар. „щастливо пространство“²⁾. Башлар гледа на пространството като на натоварено с човешки стойности. Стойности, които ние искаме да защитим, за да направим уютно пространството.

Пространството се състои от безброй много явления и закономерности. Ние се стремим да навлезем все по-дълбоко в тях, като използваме предимно индуктивния метод. От същностните характеристики на ограничен брой явления съдим за общото, безкрайно и непознато многообразие. Ние достигаме интуитивно до това прозрение.

В битов план под „наглед“ се разбира нещо привидно, външно, нещо, което е видимо. В този контекст наглед и нагледност са тъждествени понятия. Разчитайки на това тълкуване, разглеждаме възможността да се онагледява едно или друго явление съобразно степента на желание за разбиране. Тук се появява и желанието ни да пренесем това онагледяване в прагматичната плоскост на обучението. Ние можем да „снемем“ съдържателната страна на една информация на плоскостта на лист хартия и изобразявайки я чрез рисунка, да предадем нейния истински смисъл. Разглеждайки нещата наглед, ние определяме техните сетивни, достъпни телесни характеристики. Нещата са такива, каквито ни се явяват. Те са адекватни на нашите сетивни способности, т.е. ние ги присъединяваме към себе си. Тук винаги се разчита на формата, големината, вида на линията, равнината, в която са поставени, и т.н. с други думи, ние се доверяваме на сетивата си и приемаме тяхната информация за напълно достоверна в момента на възприемането. Схемата трябва да се отличава от образа. Образът винаги е нагледен. Пет точки, разположени една след друга,

са образ на дадено количество, а чистата схема на количеството е числото. В основата на понятията не лежат образите, а схемите. Как възникват те, е трудно да се каже – „това е скрито в дълбочината на човешката душа изкуство, истинските похвати на което ние едва ли някога ще успеем да разгадаем“.³⁾ Като опосредстващ механизъм на синтеза между сетивност и разсъдък Кант посочва времето. Редът по време е еднакво присъщ както на съзерцанието, така и на понятието. Времето лежи в основата на схемите.⁴⁾

Какво представлява всъщност настоящето? Много често в ежедневната употреба на него се гледа като на феномен, напълно откъснат от миналото и почти слял се с бъдещето. Сякаш сме потопени в едно безкрайно „настоящо бъдеще“. Мигът умира, за да бъде заменен от нов. Разбира се, веднага трябва да отбележим, че разделението на категорията време е условно, така както и самата категория в нейната цялост. Абстрахирането от човешките феномени както винаги е невъзможно. Може би тук трябва да си припомним Гюте – „Не съществува настояще, а единствено ставане“. Времето за човека е прекъснато и нееднородно.

Човек не се съмнява, когато възприема, когато говорим единствено за акта на възприемане, без да го обвързваме с акта на осмисляне. Гарантира ни се, че „гледаме“ едно или друго явление, че то е „сега“. Така наглед нещата са външни за нашия разум. Предметът обаче става възможен като необходимо единство от свойства само с помощта на мисленето. Мисленето прави предмета способен да бъде обект на опитно възприемане и познание.⁵⁾ Човекът е дете на два свята – на сетивновъзприемаемия (феноменалния) и на интелигибилния (лат. *intelligibilis* – постижим само с разума) (ноуменален – гр. *νοούμενος* – непознаваема същност или „вещта сама по себе си“). Принадлежността на човека към феноменалния свят го прави играчка на външната причинност, подчинява се на външни сили – закони на природата или закони на обществото. Принадлежността на човека към ноуменалния свят го прави свободен. Според Кант тези два свята не са антисветове, а взаимно си въздействат. Интелигибилният свят съдържа основите на феноменалния свят.

Доверявайки се на тази Кантова постановка, ние разглеждаме способността на човека да мисли в единство със способността му да „вижда“. Под „виждане“ разбираме едновременно участие на форма и смисъл, на външна и същностна, вътрешноприсъща характеристика на обект. Тази комбинация според нас гарантира цялостна представа за обектите. Успеем ли да проникнем в същността на нещата и да открием техните закони, ние всъщност не откриваме тяхната природа, а необходимостта, на която се подчинява мисленето ни за природата им.

Всяко познание според Кант съдържа предмет и форма, т.е. начина, по който познаваме предмета, наглед.

За Кант „нагледът“ (*die Anschauung*) е онзи начин, съгласно който познанието се отнася *непосредствено* към предмети. Хората, като „крайни разумни

същества“, притежават обаче способност единствено за „сетивен наглед“, т.е. имат възможност за *непосредствено* отношение към предмети.⁶⁾

Интелектуалният наглед е абсолютна тоталност и единство на познанието. Интелектуалният наглед определя обхвата и единството на философското познание; философията на изкуството е сред основните обединяващи моменти. Във философията на Кант понятието за интелектуален наглед има най-вече ограничително значение, като също така обаче изпълнява и определена „регулативна“ функция. Това произтича от базисното схващане на Кант за източниците на човешкото познание, които се делят на два основни и радикално несводими един до друг вида: нагледи и понятия. Всъщност вече това базисно схващане не е съвместимо с приемането на наглед, който е интелектуален, или интелект, който е нагледно представящ.⁷⁾ Човекът е лишен от интелектуален наглед: нагледът му е само рецептивен (възприемчив), а интелектът – само дискурсивен. Ограниченията в собственото ни познание ни принуждават да приемем такава способност като притежавана от върховното същество, като понятие за едно познание, което няма граници и което лежи в основата на света, което чрез когнитивните си актове създава природата и при което общото изцяло определя особеното – Бог.

Приемането на този интелектуален наглед всъщност съдържа в себе си желанието да обясняваме света телеологически (от старогр.: *teleos* – достигнал целта; *logos* – учение, наука; учение, според което всичко в света е целесъобразно. Привържениците на телеологията считат, че всичко в света е сътворено от Бога така, че едно нещо служи като средство за друго.), т.е. да проследим света като цялостна система и целесъобразност и като възможност за естетическа способност. В тази естетическа способност се обединяват сетивната ни природа и практиката ни на свободни същества. Красивото, както и доброто, се харесва непосредствено, без всякакъв интерес и свободно. Красивото в природата показва целесъобразността ѝ за нашите познавателни способности изобщо. Красивото в изкуството, от своя страна, изобразява естетически идеи.⁸⁾ Така се осъществява хармонията между природата вътре в нас и чистия ни практически разум. Наличието на вкус към красивото в природата позволява да заключим за развита морална нагласа, докато наличието на вкус към красивото в изкуството означава само интерес към красивото като такова. Това разграничение между двата „вида“ красиво показва, че връзката между природа и свобода е възможна, но изобщо не е задължителна.

При Кант, поради отхвърлянето на интелектуалния наглед в човешкото познание, се отхвърля и възможността едно понятие напълно да определя предметите, попадащи под него. Преценката на красивото се основава на неопределеното съответствие между всеобщо и индивидуално, а изкуството се оказва само условно обединяващ момент между природа и свобода. Изкуството за Кант не изразява единство на всеобщо и индивидуално или разум-

но и сетивно.⁹⁾ Съдържателният момент на нашето познание се гарантира от сетивните нагледы. Човекът не притежава единна познавателна способност, т.е. интелектуален наглед. В такъв наглед познанието на един предмет би съвпадало напълно с материалносъдържателния план на неговото сътворяване. Познанието е интуитивно и дискурсивно, т.е. основаващо се на нагледы и понятия. Едно познание може да е съвършено или по законите на сетивността, или по законите на разсъдъка. Първото е естетически съвършено, а второто – логически съвършено.¹⁰⁾ Естетическото съвършенство се състои в съответствието на познанието със субекта и се основава на сетивността на човека. При това съвършенство няма обективни закони, по които да съдят всички мислещи същества. И все пак това се нарича съвършенство, защото има общочовешки критерий за сетивно съвършенство – красотата. Логическото съвършенство съответства на обекта, т.е. подчинява се на общовалидни закони и може да се обсъжда а priori. Между двата вида съвършенство се наблюдава постоянен конфликт – разсъдъкът иска да бъде поучен, сетивността – оживена. Разсъдъкът се стреми към прозрение, а сетивността – към разбираемост. Ако знанията трябва да поучават, то те трябва да са обосновани. Ако знанията трябва да развличат, то те трябва да бъдат и красиви. Едно изложение може да е красиво, но повърхностно – тогава то би се харесало само на сетивността, не и на разсъдъка.¹¹⁾

Потребността на човешката природа и популяризирането на знанието изискват синхрон между двете съвършенства. Не само трябва да се даде естетическо съвършенство на знанията, но и да се допълни то с едно школко, логическо съвършенство.¹²⁾ За целта Кант предлага три правила¹³⁾, на които трябва да отговаря това единство:

- логическото съвършенство е основата на всички съвършенства и затова не трябва да се пренебрегва;

- спазва се само формалното естетическо съвършенство, т.е. съответствието на едно познание със законите на нагледа, и това именно е съвършено красивото;

- изисква се предпазливост при въздействието върху усета, защото би могъл да се провокира интерес към него и вниманието да се отклони от обекта, за да се насочи към субекта.

Едно знание е съвършено логически 1) **по количество**, когато е общо – общност на понятието или правилото; 2) **по качество**, когато е отчетливо – притежава обективна яснота; 3) **по отношение** – когато е истинно; 4) **по модалност** – когато има обективна достоверност.

Едно знание е естетически съвършено 1) по количество – **естетическа общност** – състои се в приложимостта на познанието към множество обекти, приети за примери, което разширява популярността; 2) по качество – **естетическа отчетливост** – това е отчетливостта в нагледа, в която чрез примери се

изяснява конкретно едно абстрактно понятие; 3) по отношение – **естетическа истина** – това е субективната истина, която, ако се разглежда обективно, не е нищо повече от колективна обща илюзия; 4) по модалност – **естетическа достоверност** – резултат е от свидетелствата на сетивата и се потвърждава от възприятието и опита.

Съвършенство изобщо се образува, когато се обединят многообразие и единство. При разсъдъка единството лежи в понятието, а при сетивата – в нагледа.¹⁴⁾

Анализирайки закономерностите, не може да пропуснем и факта, че в крайна сметка всяко познание има три измерения – логическо, естетическо и практическо. Човек познава, за да получи удоволствие и за да приложи знанието в битието си. В този смисъл не съществува познание, което да носи само едно от измеренията. Няма изолирано познание. Трябва обаче да се има предвид, че степените на познаване са различни за отделните субекти. Те зависят от интелектуалните възможности, т.е. от интереса на разсъдъка, от историческите хоризонти, от степента на формиране на вкуса, от интереса на волята, очертаващ прагматичното отношение към обекта на познаване, от наличния субективен опит или от наличния общочовешки опит и т.н.

БЕЛЕЖКИ

1. Панова, Елена. Основни проблеми във философията от Бейкън до Маркс. И. „Наука и изкуство“. С. 1987 г.; стр. 236 (стр. 110).
2. Башлар, Гастон. Поетика на пространството. Издателство „Народна култура“. С., 1988; стр. 344.
3. Гулига, Арсений. Кант. С. 1984 г.; стр. 330 (стр.172).
4. Ibid. (стр.172).
5. Панова, Елена. Основни проблеми във философията от Бейкън до Маркс. И. „Наука и изкуство“. С. 1987 г.; стр. 236 (стр. 114).
6. Христо Стоев. Понятията за аперцепция и интелектуален наглед (Лайбниц, Кант, Фихте); www.litclub.bg/library/fil/stoev/apercception.html; изтеглена 05.2011 г.
7. Огнян Касабов. Изкуство и интелектуален наглед при Кант, Шелинг и Хегел: някои шрихи; liternet.bg/publish20/o_kasabov/izkustvo.htm; изтеглена 05.2011 г.
8. Ibid.
9. Огнян Касабов. Изкуство и интелектуален наглед при Кант, Шелинг и Хегел: някои шрихи; liternet.bg/publish20/o_kasabov/izkustvo.htm; изтеглена 05.2011 г.
10. Кант, Имануел. Логика. И. „Гал-Ико“; С. 1994 г.; стр. 224 (стр. 34).
11. Ibid. (стр. 35).

12. Ibid. (стр. 36).

13. Ibid. (стр. 36).

14. Ibid. (стр. 37).

ЛИТЕРАТУРА

Башлар, Г. (1988). *Поетика на пространството*. София: Народна култура.

Гулига, Арс. (1984). *Кант*. София.

Кант, Им. (1994). *Педагогика. Спорът на факултетите*. София: ИК „Христо Ботев“.

Кант, Им. (1993). *Пролегомени*. София: И. „Лик“.

Кант, Им. (1994). *Логика*. София: Гал-Ико.

Панова, Ел. (1987). *Основни проблеми във философията от Бейкън до Маркс*. София: Наука и изкуство.

Касабов, Огн. *Изкуство и интелектуален нàглед при Кант, Шелинг и Хегел: някои щрихи*. изтеглена 05.2011 г. <liternet.bg/publish20/o_kasabov/izkustvo.htm>;

Стоев, Хр. *Понятията за аперцепция и интелектуален нàглед* (Лайбниц, Кант, Фихте); www.litclub.bg/library/fil/stoev/apercception.html>, изтеглена 05.2011 г.

VISUALS AS INTELLECTUAL PRESENCE IN GENESIS

Abstract. The capabilities of the human intelligence are limited and at the same time unlimited – on the one hand its finiteness is determined by the limited knowledge, words, the finiteness of the world. On the other hand its unlimitedness guarantees reaching meta-levels of sense which can turn humans in meta-humans. The combination of sensibility and sensitivity is the most sublime attempt in guaranteeing the prosperity of humankind. Although synchrony is difficult to achieve and despite the fact that we tend to be accustomed to the sensitive awareness we should not allow ourselves to be restricted by it. Achieving mental structures is the aim of every empirical accumulation.

✉ **Mrs. Ilinida Markova**

The National Secondary School of Humanities and Arts

„Konstantin Preslavski“

Teacher of Philosophy

20, Atanas Georgiev Str.

9000 Varna, Bulgaria

E-mail: ida.markova@gmail.com